

Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri

(18-19.Yüzyıl)

Traveling Permission In The Ottoman Empire

(18-19 th Century)

Yrd.Doç.Dr.Hamiyet SEZER*

ÖZ

İnsanoğlu yüzyıllar boyu buldukları yerlerin dışındaki ülkeleri tanıyıp öğrenmek merakıyla seyahate çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da batılı insanlar için 16. yüzyıldan itibaren ilgi çekmeye başlamıştır. Bu yüzden birçok seyyah gelmiş veya Osmanlı topraklarından geçmiştir. Ancak, sadece seyyahlar gelmeyip, görevliler, bilim adamları, din adamları da gelmiştir. İşte bu seyahatler sırasında yabancılar Osmanlı topraklarında hangi prosedürü izleyerek gezebiliyorlardı, nerelere gidiyorlardı? Gibi soruların cevapları araştırılmış ve bu yazıda “ yol emri”, “mürur tezkeresi” denilen imparatorluk sınırları içinde güvenle seyahat etmeyi sağlayan önemli belgeleri almaları gerektiği ile ilgili saptamalar yapılarak, açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:Seyahat, yol emri, mürur tezkeresi.

ABSTRACT

Men travelled for ages basically for the curiosity of gaining knowledge and experience in life by seeking foreign lands. In this sense, the Ottoman Empire had a wide range of cultural and historical attractions and drew attention of the Westerners since the XVth century. A wide variety of travellers embarked on their journeys even to farflung districts of the Empire. Not only travellers but also officials and scientists felt a true sense of motivation to visit the Empire. In general lines, this study aims to reconstruct essential information on travelling in the Ottoman Empire. It also tries to give details about what kind of official documents of permission needed, such as “yol emri(the routa pass)” or “mürur tezkeresi(the trip permission)” to secure a safe travel throughout the Ottoman Empire.

Keywords:visit, the route pass, the trip permission.

İnsanoğlunun yüzyıllardır dünyanın diğer bölgelerindeki yaşam dikkatini çekmiş, birçok kişi bilinmeyen yerleri öğrenmek için yolculuklara çıkmıştır. Batılılarda yaşadıkları yerlerin doğusundaki bölgeler ilgi uyandırmıştır. İlgi çeken ülkelerden birisi de Osmanlı İmparatorluğu'dur. Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları seyahatler çeşitli amaçları içeriyordu. Özellikle Doğuyu keşfetmek merakı amaçların en önemlisi ve

belirginiydi. Bu merakın daha çok 16. yüzyıldan itibaren artarak devam ettiğini tespit etmekteyiz. Batıdan, Doğuya İran'a, Uzakdoğu'ya giderken izlenen yol, Osmanlı topraklarından geçmekteydi. Söz konusu seyahatler sonucunda gezginler gezi hikayelerini kaleme almışlar ve bir çokları günümüze kadar ulaşmıştır. Seyahat edenler arasında, yemek, görmek dışında araştırma yapmak(özellikle tıp, bitki, vb. alanlarda) için bilim adamlarını, misyonerleri, dil öğrenmek, kutsal yerlere gitmek isteyenleri de saymamız gerekecektir¹. Ayrıca gelen yabancılar içinde diplomatik görevlileri de belirtmeliyiz. 16.yüzyıldaki bu yoğun merakın yerini 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunu tanıma, inceleme almıştır². Bu makalede, Osmanlı İmparatorluğuna gelen yabancı uyruklu kişilerin imparatorluk topraklarında nasıl dolaştıkları, dolaşabilmek için ne gibi bir prosedürü takip ettikleri, gibi önemli konuları araştırmaya çalıştık.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda, Osmanlı vatandaşları, bir yerden başka bir yere gidebilmek için ellerinde mürur tezkeresi denilen izin belgesi taşımak zorundaydılar³. Kendi vatandaşı için özellikle 19. yüzyılda sıkı bir şekilde yapılan bu uygulama, başka devletlerin vatandaşları için de uygulanıyor olmalıydı. Nitekim incelemeler sonucu, yabancıların birkaç işleminden geçerek Osmanlı topraklarında dolaşabilme iznini aldıklarını tespit etmiş bulunuyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda güvenle seyahat edebilmek için Bâb-ı âli'den yol emri veya tezkeresi almak gerekiyordu. Bu temin edilince vazifeli kişilere gösterilerek seyahat serbestçe yapılıyordu⁴. Osmanlı sınırları içinde batılılardan daha çok, tüccarın seyahatle ilgili işleri olmakta ve bunlar anlaşmalar çerçevesinde yol emri alarak yolculuk yapabilmekteydiler. Batılı devletlerle Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan anlaşmalarda, onların Osmanlı sınırları içerisindeki dolaşmaları ile ilgili şartlar tespit edilmişti. Bu şartlara göre hareket edilmekteydi⁵.

*A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Stephane Yerasimos, *Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI siecles)*, Ankara 1991, Yaşar Onen, "On Altıncı Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, c.I/4, Ankara Üniversitesi yay.s.1-23, Ankara, 1969. Orhan Burian, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", *Belleten*, c.XV/58(Nisan 1951), s.223-245; Sonja Brentjes, "XVI,XVII.Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Batı Avrupalı Gezginler ve Bilimsel Çalışmalar"*Türkler*, c.11, Ankara, Yeni Türkiye yay.,2002, s.251-259.

² İlber Ortaylı, "Türkler Hakkında Yazılmış Seyahatnameler"*I.Uluslar arası Seyahatnamelerde Türk ve Batı Sempozyumu,Belgeler*, 28.X-I-XI 1985, Eskişehir 1987, s.116-117, Ahmet Ö.Evin,"1600-1750 Arası Batılıların Türkiye Görüşlerinde Olan Değişim", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri-Mekin-Tartışmalar*,8-18 Haziran 1973 Hacettepe Üniversitesi,Ankara,1975,s.169-193.

³ Musa Çadircı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürür ve Pasaport Nizamnameleri"*Belgeler*,c.XV/19,(1993), Ankara, s.169-181.

⁴ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Berathl Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları(1750-1839)*, Ankara, 1983, s.31.

⁵ Anlaşma ve ahitnamelerle ilgili olarak bkz. Halil İnalcık, "İmtiyâzât", *EI*, c.III,London, 1971, s.1179-1189,Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara, 1974, Nihat Erim,*Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri* c.I, Ankara, 1953, Melek Delilbaşı,"Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış"*Belleten*,c.XLVII/185(Ocak 1983),s.95-103.

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren bir çok devletle anlaşmalar ve imtiyazlar verilen ahitnameler yapmıştır. Ahitnameler her padişah değiştiğinde yenilenmekteydi. Tahta yeni geçen padişah eski ahitnameyi ya aynen onaylıyor veya bazen değişiklikler yapıyordu⁶. Ahitnamelerde ticari ilişkiler ağırlık noktasını oluşturmaktaydı. 16. yüzyıl boyunca Osmanlı ticaretinde etkili devlet Fransa iken yüzyılın sonuna doğru İngiltere de katılmış, iki devlet adasında rekabet ortaya çıkmıştır. Diğer devletler de bu iki devletin himayesi altında ticaret yapmaya başlamışlardır⁷. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, söz konusu bu devletlerin vatandaşlarının Osmanlı topraklarında, serbestçe dolaşabilmeleri, ticaret yapabilmeleri onlarla yapılan anlaşmalara bağlanmıştır. 1535 yılında Fransa'ya verilen ilk kapitülasyonlarda konuyla ilgili şu maddeler yer almaktadır; “*İlk olarak, yukarıda adı geçen Büyük hükümdar ve Fransa kralı adına, her birinin hayatları süresince ve krallıkları, beylikleri, eyaletleri, kaleleri, beldeleri, limanları, iskeleleri, denizleri, adaları ve şimdi ellerinde bulunan ve sahip oldukları ve ilerde olacakları yerler için, adları geçen hükümdarların bütün uyrukları ve cizyeverenlerinden, isteyenler, elbise ve adamlarıyla, silahlı ve silahsız gemileriyle birbirlerinin limanlarında, şehirlerinde ve herhangi memleketinde ticaretleri ve malları için dolaşabilsinler ve gelebilsinler, kalabilsinler, tekrar gelebilsinler...*”⁸. Bu maddeden de anlaşıldığı gibi Fransız kralına bağlı vatandaşlara Osmanlı topraklarında dolaşım hakkı tanınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Venediklilere verdiği 1540 tarihli ahitnamede; Venedik ile ticari ilişkilerde uygulanacak kurallar belirlenmiş olup, ayrıca, Venedik vatanlarının bir yerden bir yere giderken Balyos'dan⁹ icazet almaları gerektiği belirtilmiştir¹⁰. İngilizlerle yapılan 1580'deki ahitnamede de benzer hükümler vardır. Bu ahitnamede de; İngiliz tebası olan herkes, Osmanlı memleketlerinde serbestçe ticaret yapabilecek, “*adet ve kanun üzere gümrük resmini verdikten sonra şahıslarına ve maiyetindeki adamlarına hiç kimse müdahale ve taarruz edemeyecektir*” denilmektedir¹¹.

Ahitnameler dışında, yapılan siyasi anlaşmalarda da Avrupa devletleri vatandaşlarının Osmanlı sınırları içindeki yolculuğu konusu yer almıştır. Örneğin, Avusturya ile 1718 yılında yapılan Pasarofça Antlaşmasının 18. maddesi Avusturya vatandaşlarının Osmanlı topraklarındaki seyahatlerini içermektedir. Söz konusu madde de; elçilerin geliş ve gidişlerindeki merasim, adamlarının giyecekleri, tercümanları, ulakları ile ilgili düzenlemeler belirtildikten sonra “*ulakları ve gayri adamları Beç'den Asitane-i Saadete ve Asitane-i Saadet'ten Beç canibine varub geldiklerinde kanun-ı kadim üzere yol emirleri verilip emin ve salim varalar, geleler ve*

⁶ Mübahat Kütükoğlu, a.g.e., s.27-28.

⁷ Mübahat Kütükoğlu, a.g.e. s. 38-47.

⁸ Nihat Erim, a.g.e. s.9-10.

⁹ Mahmut Şakiroğlu, “Balyos” *DV.İslam Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul.1992, s.43-47. Mehmet İpsirli, “Elçi”, *DV.İslam Ansiklopedisi*, c.II, İstanbul, 1995, s.3-15.

¹⁰ M.Tayyib Gökbilgin, “Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Kulliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri, *Belgeler*, c.I/2(1964),s.126. Aynı konu ile ilgili olarak 1513 ve 1517'deki ahitnamelerde de maddeler yer almaktadır.Bkz. M.Tayyib Gökbilgin, “Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle ilgili Diğer Belgeler”, *Belgeler*, c.V-VIII/9-12(1968-1971),s.47-54.

¹¹ Mübahat Kütükoğlu,a.g.e.s. 22.

iktiza eyledikte kendilere muavenet oluna" denilmektedir¹². 1739 tarihli Belgrad Antlaşmasının 21. maddesi de aynı konudaki benzer hükümleri içermektedir.

Rusya ile yapılan anlaşmalarda da bu konuya yer verilmiştir. 13 Haziran 1700 tarihli İstanbul Barış Antlaşmasının 12. maddesinin içeriği seyahatle ilgilidir. Burada, Rus halkının ve rahiplerinin Kudüs-i şerife ziyaret için gitmelerine izin verileceği, bu seyahati yapacaklardan geçecekleri yerlerde gümrük ve haraç alınmayacağı, ayrıca yol kağıtları için de akçe alınmayacağı, Ruslara Osmanlı topraklarında zarar verici harekette bulunulmayacağı belirtilmektedir¹³. Yine Rusya ile yapılan ve Osmanlı İmparatorluğu açısından tarihindeki en ağır antlaşmalardan biri olan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının 8. maddesinde; Rusların Kudüs-i şerif ve diğer yerlere seyahat etmelerine izin verilerek, o güne kadar yolcu ve seyyahlardan her hangi bir yerde veya yolda cizye ve haraç ve diğer bir vergi istenmemesinde olduğu gibi, diğer devletlerin halklarına verilen ferman ve yol emirlerinin Ruslara da verileceği, Devlet-i aliyye topraklarında korunacakları ifade edilmektedir¹⁴.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluğu yaptığı anlaşmalarla diğer devletlerin vatandaşlarına topraklarında güven içinde seyahat yapma iznini ve garantisini vermektedir. Ayrıca, verdiğimiz örneklerdeki ifadelerde seyahatin güven içinde olmasını sağlamak amacıyla bir yol emri verileceğinden söz edilmektedir. Kaynaklardan yol emirlerinin ticari sınıftan Müstemin, Beratlı, Avrupa ve Hayriye tüccarlarına verildiği öğrenilmektedir. Yol hükmü ya da emrinin bir ücret karşılığı alındığı da yukarıda verdiğimiz anlaşma maddelerinden anlaşılmaktadır¹⁵.

Yol hükmü veya emri konusundaki açıklamalara geçmeden önce, yine Osmanlı Devleti sınırları içinde emniyetle seyahat etmeyi veya yerleşmeyi sağlayan il-cân-nâme denilen emirlerden söz etmek gerekmektedir. "İl-cân-nâme" veya "il-cân mektubu" denilen emirler ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında verilmiştir. Bunlardan ilki 1463 yılında Franko Bobaniç adlı bir gayri müslime ailesiyle birlikte gelip Osmanlı topraklarında yerleşmelerine izin verildiğine dair olan, diğeri de yetkililere hitaben yazılmış Venedik'ten gelecek elçinin sağ salım yolculuk etmesinin sağlanmasını isteyen emirdir¹⁶. Bu dönemde, özellikle, gelen elçi ve beraberlerindeki rahatsız ve emniyetli seyahat edebilmeleri için emirler çıkmıştır. Söz konusu emirlerde **il-cân-nâme** tabirinin kullanıldığı tespit edilmektedir¹⁷. İl-cân-nâme veya il-cân mektubu barış ve can emniyeti anlamına gelmektedir¹⁸. 15.yüzyılda il-cân-

¹² Nihat Erim, a.g.e. s.70.

¹³ Nihat Erim, a.g.e. s.46.

¹⁴ Nihat Erim, a.g.e. s.124-125.

¹⁵ Mübahat Kütükoğlu, a.g.e. s.72-73. Ali İhsan Bağış, a.g.e.s. 31 'de dip not 44'te yol hükmü almak için 1776'da yirmi para kaydiye alındığını, ayrıca s.31-32 ve 45'te yol hükümlerinin suistimal edildiğini açıklamaktadır.

¹⁶ Şinasi Tekin, "Türkiye'de XV. Yüzyıla Ait İki Pasaport İl-cân Mektubu ve İl-cân-nâme" **Tarih ve Toplum**, sayı-23(Kasım 1985), s.9-11.

¹⁷ V.L.Menage, "Seven Ottoman Documents From The Reign of Mehemed II" **Oriental Studies III, Documents From Islamic Chanceries, First Series**, Oxford 1965, s.81-118. Bu çalışmada konuyla ilgili örnek belgeler verilmiştir.

¹⁸ V.L.Menage, a.g.m. s.96-98, Şinasi Tekin, a.g.m.s.11, Terim, ilcân, elcân olarak da kullanılmıştır. İkamet hakkı ve konak kirası manalarını ifade eder. Ahmet Akgündüz, **Osmanlı**

nâme, 16.yüzyılda icazet, izn-i şerif, hükm-i şerif olarak nitelenen¹⁹ bu izin emirlerinde 18.yüzyıldan itibaren yol emri, yol emri şerifi, yol hükmü şerifi tabirlerinin kullanıldığına rastlamaktayız.

Bir yabancı, Osmanlı sınırları içinde 18-19. yüzyıllarda seyahat edebilmek için, İstanbul'da görevli elçileri aracılığıyla başvuru yapmaktaydı. Elçi, seyahat edecek kişinin adını, amacını, nereye gideceğini, yanındakileri ve izin isteğini içeren bir dilekçe yazmaktaydı²⁰. Bu dilekçeye istinaden buyruldusu da alınan istek için bir emir çıkmaktaydı. 18 ve 19. yüzyıllarda söz konusu isteklerin çok sayıda olduğu ve karşılığında emirler çıktığını saptamaktayız.

Yol emri çıkmadan önce, seyahat izninin verilip verilmeyeceğine dair bir inceleme yapılmaktadır. Yukarıda, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere zaman zaman ahitnamelerle çeşitli haklar verdiğini açıklamıştık. İşte herhangi bir izin talebiyle karşılaşıldığında o ülke ile ahitname olup olmadığı ve ne haklar verildiği incelenerek seyahat izninin verilmesi uygun görülmekte ve emir çıkmaktaydı. Çıkan emirlerde de "hilaf-ı ahidname-i hümayun" denilerek anlaşmalara aykırı davranılmaması istenmekteydi²¹. Yol emrinin hangi aşamalarda sonra verildiği ile ilgili olarak vereceğimiz örnek açıklayıcı olacaktır; Bağdat ve çevresine bazı bitki ve hayvan türlerini incelemek amacıyla gitmek isteyen Elviber ve Yorogir adlı doktorlar adına elçilik, İstanbul'dan Bağdat'a güvenle gitmeleri için yol emri istemiştir. Bu isteğin üzerine 9 S 210-25.08.1795 tarihinde emsiline bakılması için not düşülmüştür. Böyle notlar genelde başvuruların çoğunda görülmektedir. Daha önce böyle bir konuda emir çıkıp çıkmadığına bakılarak incelenmesi isteğini bu not ifade etmektedir. Söz konusu istek üzerine, inceleme sonucu 1735'te başka bir tıp adamına da aynı konuda emir verildiği kaydı saptanmıştır. Bu tarihten sonra bu konuda başka emir çıkmadığı bilgisi yer almaktadır. Emsalin verilmesinden sonra, ayrıca, konuyla ilgili ahitname maddesi de ilave edilmiştir. Eklenen ahitname maddesinde, Fransa tüccarı ve ona tabii olan, elçilerinden ilan kağıdı alanlar ve ellerinde mürurnameleri bulunanlara yol kağıtlarının verileceği ve bu kaydın Divan-ı hümayunda

Kanunnameleri ve Hukuki Tahlili, c.1, İstanbul, 1990, s.482 d.n. 3'te ve s.501'de söz konusu edilmektedir. Kanunnamelerde bir yere birilerinin yerleşmesi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, Halil İnalıcık- Robert Anhegger, **Kanunname-i Sultanî Ber-Muceb-i Örf-i Osmanî**, Ankara, 1956, s.7, d.n.19'da il-cân terimini açıklamaktadır. Eserde, örneğin, Zaplanına ve Planına Ma'deni ve Gümüş Yasağı; Suretinde; "ve buyurdum ki, ilercen verub kuyucuları ve çarhçıları ve ma'denlere münasip olan kimesneleri getürdüb ma'denleri şenildeler" şeklinde geçmektedir. s.14. Anlaşılacağı üzere, bir yere yerleşme izni, seyahat sırasında güvenlik için verilen emirlerde ilcan tabiri kullanılıyordu.

¹⁹ M.Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", **Belgeler**, c.1/2(1 Temmuz 1964), s.119-220, s. 177'de vesika 48, s.183-184'te vesika 56. J.H.Mordtmann, "Zwei Osmanische Passbriefe aus dem XVI.Jahrhundert", **Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte**, cilt I, 1921-22, Wien, 1922, s.178, 193.

²⁰ BOA.A.DVN, sıra-810, Dosya-73, Gömlek-8, Bak. Ek I. Belgede: İngiltere devleti asilzadelerinden Mister Hacer adlı kişi ve yanındaki iki hizmetkârıyla Mısır'dan Şam ve oradan da İstanbul'a gelmek istediği, eline bir kıta yol hükmü şerifi verilmesi rica ve niyaz olunur denilmektedir. Yazı İngiliz elçisi Stradford Caning imzasıyla 9 M 268-3.11.1851 tarihinde yazılmıştır. Belgenin üzerine *ber mu'tad bir kut'a yol emri şerifi verilmesi* şeklinde buyrultusu çıkmıştır. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. BOA.A.DVN.DVE, Dosya-5/A, vesika-25, Dosya-17-A, vesika-57, Cevdet Hariciye, no:2694 ...

²¹ BOA.Cevdet Hariciye-no:2505

yazılı olduğu bilgisiyle açıklanmaktadır²². Verdiğimiz bu örnek yukarıdaki ifadelerimizi doğrulamaktadır. Söz konusu belgede elçi başvuru yapmış, başvuru ile ilgili konuda başka bir örnek bulunarak emsal gösterilmiş ve ayrıca, ahitname maddesi de bulunarak yol emrinin verilmesinin uygun olacağıın tespiti yapılmıştır.

Seyahat için başvuruda bulunup izin alan kişiler, ellerinde elçilikten aldıkları yazı, padişahın aldıkları yol emri ile yolculuğa çıkmaktaydılar. Her geçtikleri yerde yetkili kişiye bu belgeler gösterilip mürur tezkeresi alınmaktaydı²³. Seyahat eden kişilere verilen emirlerde²⁴, yetkililerden kendilerine yardımcı olunması, korunmaları, ihtiyaçlarının sağlanması emredildiğinden rahatça yola devam ediyorlardı²⁵. Seyahat eden kişilerin sözünü ettiğimiz belgeleri ellerinde bulundurmaları, görevliler sorduğu zaman göstermeleri zorunluymuştu. Seyahatlerine ancak bu şekilde devam edebiliyorlardı²⁶. Bir yerden başka bir yerleşim bölgesine giderken bazen refakatçiler bulunuyor, böylece yolculuğun güvenli olması sağlanmaya ve emirler yerine getirilmeye çalışılıyordu²⁷.

Osmanlı Devletinden elde edilen bu tür izinler dışında seyahat edenlerin yanlarında bazı tavsiye mektupları bulundurduğunu seyahatnamelerden öğrenmekteyiz. Seyahat ederken yanlarında tavsiye ve kredi mektupları

²² BOA.Cevdet Hariciye, no:2505

²³ Otto Friedrich von Richter (1792-1816) Manisa'yı ziyareti sırasında, Manisa'ya varır varmaz Karaosmanoğullarının en yaşlısı olan Küçük Mehmet Ağa'nın yanına gittiğini, O'na İzmir müteselliminin mektubunu gösterdiğini yazmakta, daha sonra ondan yolculuk tezkeresi alabilmek için ertesi güne kadar beklediğini anlatmaktadır. İlhan Pınar, **19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri**, İzmir, 1998, s.9.

²⁴ BOA. Cevdet Hariciye, no:6468 bak. Ek II, A.DVN.MHM, Dosya-5, vesika no:48, A.DVN, sıra-525, Dosya-70, gömlek no:23'te çeşitli örnekler bulunmaktadır.

²⁵ Ancak, bazen aksilikler de olabilmekteydi. Sir Charles Fellows, İzmir'de ellerinde İstanbul'dan ferman bulunmasına rağmen postadan beygir bulamadığını, çünkü onların da ellerinde bulunmadığını anlatmaktadır. İlhan Pınar, **Gezginlerin Gözüyle İzmir, 19.Yüzyıl I**, İzmir, 1994, s.77.

²⁶ J.H.Mordtmann, a.g.m.s.177, Ernst Christopf Döbel(1832) Edirne'ye gelişini şu şekilde anlatmaktadır: " 18 Ocak 1832 günü öğleden sonra saat dörtte Edirne'ye girmek üzereydik, şehre giriş kapısının solundaki kulübesinden çıkan nöbetçi bize "Tezkeremizi" sordu. Biz de gösterdik". İlhan Pınar, **19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri**, s.21. M.Stephan Schulz İzmir'i seyahati sırasında pasaportlarıyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: "5 Nisan 1753 öğleye doğru İzmir limanında demir attık, bir süre sonra, eşyalarımızı bir hana götürmek üzere gümrükten çıkacakken, gemideki gümrük görevlisi bizi çağırdı ve pasaportlarımızı görmek istedi. Ben de ona İstanbul'daki Hollanda konsolosluğundan aldığım pasaportu verdim; tabii pasaportu okuyamadığı için bir süre gemide ve daha sonra haraçlıkta beklemek zorunda kaldım. Daha sonra Hollanda konsolosluğu tercümanı yanında bir yeniçeriyle çıkageldi ve konsolosun kesin talimatıyla, tutulan Frenk'in serbest bırakılması emrini getirdi..." İlhan Pınar, **Gezginlerin Gözüyle İzmir, XVIII.Yüzyıl**, s. 60.

²⁷ Andreas David Mordtmann(Mayıs 1852) Ankara yolculuğunu şöyle anlatıyor: " 26 Ekim günü yine çok sıcak bir hava vardı. Bir gün önceki kadar sıcak olmasa ve yüksekte bulunduğumuz için hava nispeten yumuşak olsa da yine de yakıcı bir sıcak vardı. Bu yolculuğum sırasında köyden köye geçerek yol aldık ve her köyde büyük bir ilgiyle karşılandık. Bir köyden diğer bir köye yanıma bir refakatçi verilerek uğurlandık. Hatta Korsaklı'deki kahya palasına kuşanıp atına atıldı ve yanına iki köpeğini alarak bir buçuk saat uzaklıktaki Şikalü köyüne kadar bize refakat etti. Burada eşrafa teslim edildim ve onlar da iki saat uzaklıktaki Kösel köyüne sağ salim gitmemi sağladılar". İlhan Pınar, **19.Yüzyıl Anadolu Şehirleri**, s.75.

bulundurmaları, büyük elçilerinden destek sağlamak ve ayrıca gittikleri yerlerdeki konsoloslara ve tüccarın yanında kalabilmek için gerekiydi²⁸

Yol emirlerinde, seyahat eden kişinin adı, amacı, nereye gideceği, yanında kaç kişinin bulunduğu yazılmaktaydı. Gidilecek yol güzergahındaki görevlilerden yolcuların korunması, sağlıklı ve sorunsuz olarak gidecekleri yerlere ulaştırılmaları isteniyordu. Ayrıca, zaman zaman ısrarla görevlilere hitaben cizye veya başka akçe istenmemesi konusunda uyarıcı ibareler yer almaktaydı. Bu konulardaki istekleri elçiler yazdıkları dilekçelerinde dile getirmekteydiler²⁹.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler, elde ettiğimiz belgelerden örnekler verilmesiyle daha iyi anlaşılacaktır. Verilen örnekler, daha çok hangi sınıfın ne amaçla seyahat etmek istediği dikkate alınarak seçilmiştir. Belgelerde çoğunlukla, asil sınıftan kişilerin gezip görmek, bilim adamlarının araştırma amaçlı yolculuk yaptıkları, ayrıca resmi görevlilerin de seyahatle ilgili izin isteklerinin olduğu bilgisi yer almaktadır. Konuyla ilgili çalışmamız esnasında tespit edebildiğimiz en eski tarihli belge 1743 yılına aittir. Belgede İran beyzadesi Safi'nin İzmit'ten Erzurum'a gideceği, yol üzerinde bulunan görevlilere kendisine yardımcı olunması emredilmektedir³⁰.

Seyahatlerin çeşitli amaçlar içerdiğini daha önce belirtmiştik. Özellikle tıp alanında çalışma isteğine sık rastlanmaktadır. Örneğin, Covani(Giovanni) Reys adlı Sicilyalı bir doktor, doktorluk yapmak için İstanbul'dan Edirne'ye gidecektir. Sicilyateyn elçisi durumu içeren bir dilekçe yazmış ve buyrulduğunu çıkmıştır³¹. Aynı şekilde Filippo Renda adlı başka bir doktor da Ankara taraflarına gidecektir. Buyrulması 23.R 217-28.08.1802 tarihinde çıkmıştır³².

Belgeler içinde seyahat edenler arasında daha çok asilzadeler ve üst düzey şahıslara rastlanmaktadır. Örneğin, Hollanda(Nederland) elçisinin oğlu İtalya'ya elçi tayin edilmiştir. Deniz veya kara yoluyla İstanbul'a gelmek istemektedir. Yolda iken, konakladığı yerlerde kendisine ve yanındaki hizmetkarlarına eşya ve hayvanlarına her türlü kolaylığın sağlanması ve korunmaları için yol emri isteği Hollanda elçisi tarafından iletilmiştir. Bu işteğe 10 S 217- 12.06.1802 tarihinde buyrulması çıkararak cevap verilmiştir³³.

²⁸ Sonja Brentjes,a.g.m., s.255, seyyahların tavsiye mektupları aldıklarına dair bilgi bkz. İlhan Pınar,Gezginlerin Gözüyle İzmir, XVIII. Yüzyıl, İzmir, 1996, s.60,76-77 ve 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri, İzmir, 1998, s.101.

²⁹ BOA.Cevdet Hariciye,no:1347,Belgede, Avusturya murahhası Baron dö Herbert Dangel, Macar reayasından iki rahibin İstanbul'dan Eflak'a gideceğini bu konuda yol üzerinde uğradıkları yerlerde cizyedarların cizye ve başka akçe istememelerini, sağ salım yollarına gitmelerinin sağlanmasını ve bunun için bir yol hükmü şerifi istendiğini yazmıştır, 12 C 1191-18.07.1777, Dilekçenin üzerine emir verilmesine dair buyrulması vazilmiştir.

³⁰ BOA. Cevdet Hariciye,no:5947, 22 B 1156-11.09.1743 tarihli belge. 1742-43 yıllarında Osmanlı Devleti ile İran arasındaki gerginlik sırasında, Osmanlı Devleti, Nadir Şah yerine İran şahı olarak Safevi prensi Safi'yi şah tanımıştır. Bkz. Stanford Show, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.I, İstanbul, 1982, s.334.

³¹ BOA. Cevdet Hariciye, 1768, 19 Ra 216-30.07.1801 tarihli belge.

³² BOA Cevdet Hariciye, no:1768.

³³ BOA. Cevdet Hariciye, no:7649.

İngiltere beyzadelerinden Lanfred Graham adlı kişi yasakçı ve iki hizmetkârıyla seyahat amacıyla İzmir'den Aydın, İstanbul, Selanik, Atina, Eğriboz, Mora taraflarına gitmek istemektedir. Beyzadenin gidişine engel olunmayıp görülecek yerleri görebilmesi için kılavuzlar verilmesini sağlamak amacıyla bir yol hükmü verilmesini içeren dilekçe İngiltere elçisi Stradford Canning tarafından 17 N 225- 16.10.1810 tarihinde sunulmuştur. 19 N 225- 18.10.1810 tarihinde buyruldu çıkmıştır³⁴. Bu örnekten anlaşılacağı üzere bazı şahıslar turistik amaçlı geziler yapmışlardır. Kendilerine yol göstermesi için de kılavuzlar istemişlerdir. Daha önce de söz ettiğimiz gibi, seyahatnamelerde, seyyahlara bazen bölgeyi tanıtan kişilerin eşlik ettiğine rastlayabilmekteyiz³⁵. Yine, İngiliz Talbut adında bir kontes yanında bir hizmetkârıyla ziyaret amacıyla İstanbul'a oradan deniz yoluyla İskenderiye ve Kudüs'e gitmek istemektedir. Yol emri verilmesine dair isteğine cevap verilerek buyruldu yazılmıştır³⁶.

Rusya elçisi, Ustinof, Mıgırdıç Kelasef ve Artin Camurof, Zerun Asvadarof ve Manuk Kürekçi, Bogos Safrazof adlı kişilerin Trabzon ve civarındaki ayın ve kiliseleri ziyaret etmek isteklerini bildirerek bunlara üç adet yol emri verilmesini rica etmektedir³⁷.

Cemahir-i Selase an-Atik maslahatgüzarı doktor Mordtman, Cemahir-i Selâse beyzadelerinden mösyö Espilti adlı kişinin Samsun'a gidip oradan Canik ve Sivas livalarında gezmek istediğini bildirerek yol emri verilmesini talep etmiştir³⁸.

Danimarka beyzadelerinden Baron dö Belesin seyahat amacıyla İstanbul'dan deniz ve kara yoluyla Bursa ve İzmit taraflarına gitmek istemektedir. Bu isteği elçilik tarafından Osmanlı Devletine iletilmiş ve yollarda kendisine kötü davranılmaması, cizye istenmemesine ilişkin bir emir çıkmıştır³⁹.

Rusya Devleti asilzadelerinden ve subaylarından Askalon adlı bir kişi seyahat amacıyla Anadolu'dan geçerek Şam ve Mısır taraflarına gitmek istemektedir. Bu istek 12 Şevval 282- 30.12.1865 tarihinde sefaret tarafından bildirilmiş, uygun görülerek evail-i Şevval 282- Aralık 1865'te emr-i şerif verilmiştir. Emirde adet olduğu üzere yetkililere hitap edilerek kendisine yardımcı olunması bildirilmektedir⁴⁰.Buraya kadar verdiğimiz örnekler sefaretlerin başvuruları ile ilgili olup sayıları oldukça fazladır. En son verdiğimiz iki örnekteki emr-i şerifte de anlatıldığı ve belirttiğimiz üzere

³⁴ BOA. Cevdet Hariciye, no:2694.

³⁵ Bkz.d.n.14

³⁶ BOA.A.DVN.DVE, Dosya 6/A, vesika no:64, 26 Za 62-16.11.1846 buyruldu tarihi.

³⁷ BOA.A.DVN.DVE, Dosya 1/A sıra no:80, bu isteğe karşılık 21 M 63-09.01.1847 tarihinde buyrultu çıkmıştır.

³⁸ BOA.A.DVN.DVE, Dosya:20, vesika no: 51, 2 R 66-15.02.1850 tarihli istek için 3 Ca 66-17.03.1850 tarihinde buyrultusu yazılmıştır. Cemahir-i Selase terimi ile hangi devletin kastedildiği tespit edilememiştir. Ancak ismi geçen elçi, Mordtman, Andreas David Mortmann olmalıdır.Bu kişinin, 1845 tarihinden sonra Hansa Birliği ve İspanya elçiliklerinin Sekreteri olarak İstanbul'a atandığı bilinmektedir. Bkz. İlhan Pınar, 19. Yüzyıl Anadolu Şehirleri, s.63-64.

³⁹ BOA.A.DVN.MHM(Divan-ı Hümayun Mühimme kalemi), Dosya-4-A, sıra no: 64 evahir-i M 63- Aralık 1846 tarihli belge.

⁴⁰ BOA.Cevdet Hariciye,no:2692.

seyahat için sefaretten başvuru yapıyor, buyrultusu ve arkasından da yol emri çıkıyordu.

İzin talebi, örneklerden anladığımıza göre turistik diyebileceğimiz ziyaret amaçlı gezip görme isteğini içermektedir. Bunun dışında bazı bilim adamlarının ve yine asil sınıfından kişilerin, İstanbul'da camileri, kütüphaneleri gezip görme, araştırma yapma isteklerine rastlamaktayız. Sözüünü ettiğimiz faaliyetler için de izin almak gerekiyordu. İstanbul'daki cami ve sarayları görebilmek için elçilik buyruldu talebinde bulunmakta, buyruldu çıktıktan sonra tezkeresi verilmekteydi. Böylece, yabancılar cami ve sarayları görebilmekteydi⁴¹ Özellikle Topkapı Sarayını yabancıların ziyaret edebilmeleri için padişahın özel bir izninin olması gerektiğini ve bunun da pek sık verilmediğini seyahatnamelerden öğrenebilmekteyiz⁴². Örneğin, Ayasofya ve diğer camileri ziyaret, Topkapı Sarayını gezmek için Prusya Devleti beyzadelerinden Kont dö Skorçevski ve Mösyö Dakiyevski istekte bulunmuşlardır. Söz konusu geziyi yapabilmek için Prusya sefreti 17 N 66-27.07.1850 tarihli dilekçe ile buyruldu istemiştir⁴³. Bir başka örnek; Fransa beyzadelerinden Mösyö Libariye'nin bazı kütüphanelerde inceleme yapma isteği sefaret tarafından bildirilmiş ve bu istek uygun görülerek kendisine tezkere verilmiştir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti de bir yazı ile haberdar edilmiştir⁴⁴. Aynı konu ile ilgili olarak, Fransız sefaretinin başka bir başvurusuna rastlamaktayız. Bu başvuruda, Mösyö Libariye'nin Dersaadet kütüphanelerini incelemek üzere Fransa tarafından görevlendirildiği, Sadaret'den (Bab-ı âli'den) izin çıktığı ve kütüphaneleri gördüğü, ancak Topkapı Sarayı kütüphanesini görmediği anlatılmaktadır. Söz konusu kişi burayı da görmeden görevini yerine getirmiş olamayacağından Topkapı Sarayı kütüphanesini inceleyebilmesi için *Canib-i vâlâ-yı nazır*den izin verilmesi istenmektedir. Bu istek uygun görülerek Hazine Kethüdasına başka bir yazı ile kütüphaneyi söz konusu kişinin incelemesi konusunda izin verilmesi bildirilmektedir⁴⁵. Cemahir-i Selase anatik beyzadeleri İstanbul'da Ayasofya, Topkapı Sarayı ve bazı camileri gezmek istemektedir. Konuyla ilgili olarak buyrultu verilmesini içeren bir dilekçe maslahatgüzar tarafından verilmiştir. Bu istek üzerine Zaptiye Müşirine isteğin yerine getirilmesi için buyrultu yazılmış ve Hazine-i Hümayun Kethüdasına yazılan ayrı bir tezkerede camileri gezmek isteyen kişilere izni gösteren tezkere verildiği bildirilmiştir⁴⁶. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere İstanbul'daki kültürel kurumları gezmek, araştırmak için diğer gezilerde olduğu gibi elçilik tarafından sadrazamlığa izin başvurusu olmakta, iznin uygun olmasından sonra yetkili kurumlar da ayrıca bilgilendirilerek izinli şahıslar bu doğrultuda gezilerini yapabilmektedir.

Bağdat valisi Mehmet Necip Paşa'nın oğlu devlet ricalinden ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azasından Ahmet Şükrü Bey, Bağdat'a bazı önemli

⁴¹ BOA.A.DVN.DVE, Dosya-11, vesika-54.

⁴² Ertuğrul Önalp, "Perulu Bir Gezginin Gözüyle 1862 Yılında İstanbul", OTAM 11, Ankara, 2000, s.879.

⁴³ BOA.A.DVN.DVE, Dosya-20, vesika no:21

⁴⁴ BOA.HR.MKT, Dosya-78, Gömlek no:18, Belge 6 N 70-03.06.1854 tarihi ile kaydedilmiştir.

⁴⁵ BOA.HR.MKT, Dosya-86, gömlek no:3, İzin talebi 22 Z 70-15.09.1854 tarihinde olmuştur.

⁴⁶ BOA.HR.MKT, Dosya-56, gömlek no:46. İzin başvurusu selh-i Ra 1271-21.12.1854 tarihinde olmuştur.

işler için görevli gitmektedir. Oraya giderken, Samsun'dan Bağdat'a kadar yol üzerindeki yetkililere hitaben kendisinin ve yanındaki görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yardımcı olunması konusunda bir yol emri yazılmıştır⁴⁷. Yine Niğbolu muhafızı Mehmet Paşa'ya hazineden gönderilecek meblağ için, Paşa'nın adamının bu meblağı sağ salim ulaştırabilmesi maksadıyla yol güzergahındaki yetkililere yol hükmü yazılması emri çıkmıştır⁴⁸. Yabancıların güvenliği, uygunsuz vergi alınmaması, rencide edilmemesi için verilen yol emirlerinin, Osmanlı vatandaşları görevlilerin işlerini kolaylaştırmak ve güven içinde yerine getirmelerini sağlamak maksadıyla verildiğini bu örneklerden öğrenmekteyiz.

Yabancılar, Osmanlı topraklarında seyahat edebilmek için elçileri aracılığıyla yol emri alırken, Osmanlı vatandaşlarının seyahat edebilmek için ellerinde mürur tezkeresi denilen bir belgeyi bulundurmaları gerekiyordu. Mürur tezkeresi 1831 yılına kadar kaza ve kasabalarda kadı ve naiberce düzenlenerek verilmekteydi. Bu tarihten sonra devlette yapılan düzenlemelerle birlikte değişiklikler olmuştur⁴⁹. 10 Şubat 1841 tarihinde Men-i Mürur Nizamnamesi çıkarılarak uygulamada olan ülke içindeki dolaşım kuralları bağlanmıştır. Nizamnamenin 5, 8, 9. maddeleri yabancılarla ilgilidir. Bu maddelerde, müsteminden kara yoluyla gelecek olanların hudutlarda veya ikamet edecekleri yerlerdeki görevli memura, İstanbul'a gelmiş ise İhtisab Nezaretine ellerindeki pasaportları imzalatmalarını gerekiyordu. Deniz yoluyla gelmişlerse Haliç'te gemide bekleyip gelecek olan memura pasaportlarını imzalatacaklardı. İmzasız pasaportlu biri olursa dost devlet vatandaşysa kançılıryası tarafından İhtisab Nezaretine gönderilecekti⁵⁰. Söz konusu tezkerede seyahat edecek şahsın kim olduğu, nereye gideceği, yaş, boy, sakal, bıyık, göz rengi gibi fiziksel özellikleri yazılmaktaydı⁵¹. İstanbul'da oturan Tersane-i Amire mimarlarından Hasan Ağa ve Mehmet Selanik'e gideceğinden yol üzerindeki zaptiyeler ve diğer görevliler tarafından engel olunmaması, korunup yardım edilmesi için mürur tezkeresi verilmiştir⁵². Mürur tezkeresinde de seyahat edecek şahıslara karşı herhangi bir engelleme olmaması, yolculuklarının rahat geçmesi için görevlilerin uyarıldığı anlaşılmaktadır.

İbrahim adında bir kişi, kayınvalidesinin Mısır'dan İstanbul'a dönebilmesine yönelik bir dilekçe yazmıştır. Dilekçede; kayınvalidesi Ayşe Hanımın 20 sene Kasımpaşa'da oturduğu 68(1851-52)'den beri İskenderiye'de oturmakta olduğu, ancak yeniden İstanbul'a gelmek istediği fakat izin verilmediği, kızının İstanbul'da oturmasından dolayı gelmesinin uygun olacağı, kendisinin İstanbul'a dönmesi için Mısır valisine hitaben bir emir yazılması istenmektedir⁵³. Bilindiği gibi İstanbul'a gelişi gidişler her

⁴⁷ BOA.A.DVN.MHM. Dosya-5, sıra no:26, evasıt-ı rebüülevvel 264- Şubat 1848 tarihli belge.

⁴⁸ BOA.Cevdet Zaptiye-no:1700

⁴⁹ Musa Çadırcı, a.g.m.,s.171-172, Bu makalede mürur tezkeresinin nereden, kimden alındığı, Tanzimat döneminde ne gibi düzenlemeler yapıldığı üzerinde durulmaktadır.

⁵⁰ Musa Çadırcı, a.g.m. s.175-176.

⁵¹ BOA.A.DVN. Dosya-47, vesika no:1, Ek III.

⁵² BOA.A.DVN. Dosya-47, vesika no:1, 22 C 1265-Mayıs 1849 tarihli belge.

⁵³ BOA.A.DVN. sıra 3932, dosya-103, gömlek no:20, 3 Recep 71-22.03.1855 tarihli belge.

dönemde problem olmuştur. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere İstanbul'a gidebilmek için emir çıkması gerekmektedir. Osmanlı vatandaşlarına verilen mürur tezkerelerini seyahatleri sırasında yabancılarında alması gerekiyordu.

Mürur tezkerelerinin, kazalarda kaç adet verildiği, ne kadar ücret alındığı defterlere kaydediliyordu. Defterlerin ve söz konusu miktarların Hazineye gönderilmesi gerekiyordu. Mürur tezkereleri memalik-i mahrusa ve bilad-ı ecnebiyeye mahsus olarak ayrılmaktaydı. Örneğin Yanya'da 1265(1848-49) yılında 9 ay içinde 3630 memalik-i mahrusa ve 462 adet de bilad-ı ecnebiyeye mahsus mürur tezkeresinden itiraz-ı hisse memuriyet bahası miktar cedveline eklenerek Yanya meclisinden mazbata ile İstanbul'a gönderilmiştir⁵⁴. Mürur tezkerelerinin Osmanlı vatandaşlarına olduğu gibi yabancılarla da verildiği ve ücret alındığı, bunların kaydedildiği ve sancak merkezlerindeki meclislerden bir yazı ile İstanbul'a bildirildiğini bu örnek kanıtlamaktadır.

Rusya'nın Edirne'deki elçisi, Lagor veled-i Anton, Vasil veled-i Dimyan, Simon veled-i İvan adlı vatandaşları ile ilgili bir dilekçe yazmıştır. Bu şahıslar İsmail sakinlerinden olup İstanbul'a gelmek üzere Tolçu'dan geçmişlerdir. Burada ellerindeki pasaport kağıtları alınmış, Tolçu meclis çorbacısı Hristaki'nin kefaletiyle 78,79,80 numaralarıyla kayıtlı üç adet mürur tezkeresi verilmiştir. Ancak, bu şahısların pasaportlarının alınması nizamla aykırıdır ve ayrıca ellerinde pasaportları olmadıkça sefaret kançılıyası tarafından kabul edilmeyecekler ve serseri grubundan sayılacaklardır. Bu yüzden alınan pasaportlarının bir an önce gönderilmesi için gerekenlere hitaben mektub-ı saminin gönderilmesi elçi tarafından istenmektedir⁵⁵. Özetle verdiğimiz bu örnekten anlaşılacağı üzere gelen yabancılar ellerinde pasaportla gelmekte ve ayrıca uğradıkları yerleşim yerlerinde mürur tezkeresi almaktadırlar. Daha önce söz ettiğimiz Yanya'daki mürur tezkerelerinin kaydında iki grup mürur tezkeresinin adı geçmekteydi. Bu örnek bize oradaki bilgileri pekiştirmiş bulunmaktadır. Böylece diyebiliriz ki yabancılar ellerinde pasaportları, elçileri vasıtasıyla aldıkları yol emri ve mürur tezkeresiyle seyahat etmekteydiler.

Seyahat edenler arasında ticaret yapmak amacıyla gelenler de bulunmaktaydı. Bunlara da *ticaret yol emri-hükmü* verilmekteydi. Verilen dilekçede bu terim mutlaka kullanılmaktadır.

Cezayir-i seb'a⁵⁶ halkından ve İngiltere tebasından Dimitri Kondupulo adlı kişi yanındaki bir hizmetkarıyla ticaret amacıyla İzmir'den Aydın'a gitmek istemektedir. Kendisine bir ticaret yol emri verilmesi elçi tarafından istenmektedir⁵⁷.

Rusya elçisi, Corciyo Kalari(Giorgio Calari), Dimitriyo Aleksandroz adlı tacirlerin Akdeniz'e Avanis Losaganof'un Anadolu'ya oradan Rusya'ya ve İlya Lovako adlı tacirin de yine Akdeniz'e ticaret yapmak için gideceklerini bunun için kendilerine ayrı ayrı yol emri verilmesini istemiştir.

⁵⁴ BOA.Cevdet Zaptiye no:1724.

⁵⁵ BOA.A.DVN.DVE. Dosya 1-A, vesika no:70.

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti", *Belleten*, c.1/3-4,(1937) s.627-639.

⁵⁷ BOA.A.DVN. DVE. Dosya-15, vesika:50.Bkz.Ek IV.

Bu istek için 19 S 219-30.05.1804 tarihinde buyruldu çıkmıştır⁵⁸. Cezair-i seb'a ahalisinden ve İngiltere Devleti tebasından Dimitrus Mosuri yanında Anto Nikola Yuvic adlı bir adamı ile ticaret için İstanbul'dan Tekfurdağı(Tekirdağı), Kırkkilise(Kırklareli) taraflarına gitmek istemektedir. Durum İngiliz elçisi Stradford Caning tarafından dilekçe ile bildirilerek bir kıta ticaret yol hükmü verilmesi rica edilmektedir. Elçinin dilekçesine 12 L 60-24.10.1844 tarihli buyruldu ile ticaret yol emri verilmesi uygun görülmüştür⁵⁹. Örnekler göstermektedir ki,ticaret yol emri de diğer seyahatler için alınan yol emirleri gibi işlemlerle alınmaktadır.

Düzenlenen bazı faaliyetler için de izin almak gerekmektedir. Her yıl 8 Eylül'de Silivri'de Meryem ana panayırı düzenlenmektedir. Buraya kara ve deniz yoluyla birçok kişi gelmektedir. Ziyaret için gelenlerin ellerinde mürur tezkeresi olması gerekiyordu. Ancak, 1853'te mürur elinde tezkeresi bulunmadan gelenler olmuştur. Bu durum mürur nizamına ve cizye tahsiline sekte vuracağından bu yıl önlem alınmasına Rum patriği 17 Za 70-11.08.1854 tarihli bir dilekçe ile bildirmiştir. Bunun üzerine Kaptan Paşa'ya ve İhtisap Nezaretine yazılarak gerekli önlemlerin alınması ve emirlerin uygulanması istenmiştir⁶⁰.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde dolaşım 19. yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir düzenlemeye tabii tutulmuştur. 14 Şubat 1867 tarihinde Pasaport Odası Nizamnamesi çıkarılmıştır. Nizamnameye göre yanında pasaportu olan yabancı, Osmanlı ülkesi içinde seyahat ettiğinde ayrıca mürur tezkeresi de almak mecburiyetinde tutulmuştur. Aslında önceki tarihlerde de yabancılar mürur tezkeresi alarak yolculuk etmekteydi. Nizamname ile bu kesin kural haline getirilmiştir. 1867 düzenlemesi ile getirilen kurallara göre; elinde pasaportu olan kişi, pasaportunu kendi kendi devleti konsoloslarından birine vize ettirebilirdi. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin elçi ve şebenderlerine de vize ettirme hakları olabilecekti⁶¹.

Özetle, Osmanlı topraklarında seyahat il-can-name, icazet, yol izni, mürur tezkeresi gibi belgelerle yapılmıştır. Devlet sınırları içindeki alanlarda seyahat etmeyi hem yabancılar, hem de kendi vatandaşları için kurallara bağlamış ve bu kuralları uygulamıştır. Yüzyıllar boyu süren ve uygulanan kurallar zamanla yazılı hale getirilmeye başlamıştır. 19.yüzyılda her alanda olduğu gibi bu konuda da ilk düzenlemeler yapılarak çağdaş bir yapı getirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda seyahat konusunda da yeni yönetmelikler çıkartılmış ve uygulanmıştır. 10 Şubat 1841 Men-i Mürur Nizamnamesi ile uygulanmakta olan kurallara uygun hükümler getirilmiştir. 14 Şubat 1867'de Pasaport Odası Nizamnamesi çıkarılarak yurt dışına çıkma ve yurda girme konusu da düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin ardından, 1884, 1894, 1911, 1918 yıllarında da pasaport nizamnameleri çıkarılmıştır⁶². Böylece zaman içinde çeşitli adlarla verilen belgeler pasaport nizamnameleriyle çağdaş uygulamaya geçilmiştir.

⁵⁸ BOA.Cevdet Hariciye no:1169.

⁵⁹ BOA.A.DVN.DVE. Dosya 5/B, vesika 28, aynı konuda Dosya-15, vesika 52, Dosya-15, vesika 50 bakılabilir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁶⁰ BOA.HR.MKT. Dosya-85, gömlek no:98.

⁶¹ Musa Çadırıcı, a.g.m. s.178-179.

⁶² Rona Aybay, "Son Dönem Osmanlı, TBMM Hükümeti ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Pasaportlar", *Tarih ve Toplum*, c.3/13(Ocak 1985),s.46-53.

EK I

BOA.A.DVN. Dosya-73,Gömlek-8

Ber-mu'tad bir kıt'a yol emri şerifi verile

Fi 9 Muharrem 67

İngiltere Devleti asilzâdelerinden Mister Hoker nâm İngiltereli ve yanında olan iki nefer müstem'in hizmetkârlarıyla lieclü's-seyâhat bu def'a Mısır'dan Berriyetü's-şam cânibine 'azimet ve andan Dersaadete gelmek murad itmekle yedine ber-mu'tâd bir kıt'a yol hükm-i şerifi i'tâ buyurulması ricâ ve niyâz olunur.

Fi 9 M 268

EK II**BOA.Cevdet Hariciye-6468**

Vacibü's-selaha yol emri sureti.

Dersaadetimden Mora'ya varub gelince yol üzerinde vaki' kazaların kuzzât ve nüvvâbına ve 'ayân ve serdâran ve cizyedârlar ve sair zabitan zide kadrühüma

Rusya reayasından Lokâkof nâm Rusyalu ba'zı umurunu ru'yet zımnında bu esnada Dersaadetimden Bahr-ı sefid ve Mora cânibine 'azimet murur itmek beyânıyla müstemeni-i mersum dersaadetimden diğer zikr-i ati mahallere varub gelince esnâ-yı rahde her kangilerinizin taht-ı hükümet ve kazasına varub dahil olursa cizyedârân taraflarından cizye mutâlebesi ve sâirleri câniblerinden dahi aher güne vergi talebiyle ta'addi ve rencide olunmayub ber-muceb 'ahdnâme-i hümâyun himâyet ve siyânet ve eminen ve salimen eyâb ve zehâbı hususuna mübâderet olunmak babında siz ki kuzzât ve nüvvâb vesair mumaileyhimsiz size hitaben emr-i şerifim suduruğu Rusya devletinden dersaadetimde mukim fevkal'ade murahhas Avrupa elçisi Baron dö Destrugonof hidmet-i avakıb bil-hayr südde-i sa'adetime takdim eylediği memhur arzuhaliyle istid'a itmekle vech-i meşruh üzere 'amel olunmak fermanım olmağın imdi müstemeni-i mersum Dersaadetimden Bahr-ı sefid ve Mora cânibine varub gelince her kangilerinizin taht-ı hükümet ve kazasına dahil olur ise cizyedârân taraflarından cizye talebi ve sairleri câniblerinden dahi aher bahane ile ta'addi ve rencide olunmayub ber-mucebi ahdnâme-i hümâyun himâyet ve siyâneti esbabının istikmâliyle eminen ve salimen savb-ı maksude irsâle dikkat eylemeniz üzere ahd ve şurutdan idüğü ma'lumunuz oldukda ber-vech-i meşruh 'amel ve hareket ve hilafından mücânebet eylemeniz babında

Evasıt Ra 229

EK III

BOA.A.DVN. Dosya-47, vesika-1

Mürur Tezkeresi

Numara 29 Devlet-i Aliyye teb'asından Dersaadet mütemekkinlerinden Tersane-i 'amire me'murlarından Eşkal Hasan Ağa nâm ile Mehmet bu def'a Kazan'dan Sin 33 Selanik'e 'azimet ideceğinden esnâ-yı rahde zabtiye me'muru ve sair taraflarından müruruna mümane'at olunmamak ve lede'l-iktizâ i'net ve himâyet kılınmak Boy orta babında iş bu mürur tezkeresi verildi.

Sakal fi 22 C 1265

Bıyık kumral mühür

Göz ela

eşkal-i mahsuse

defter numarası 10

3 kuruştur.

EK IV**BOA.A.DVN.DVE.Dosya-15, Vesika-50**

Ber-mu'tâd bir kıt'a ticaret yol emri şerifi ısdar oluna.

Fi 3 S 64

Haşmetlü İngiltere kraliçesi ve padişahın murahhas elçisi Lord Kavale dailerinin takriridir.

Fi 3 S 64

Cezâyir-i seb'a ahalisinden ve İngiltere Devleti teb'asından Dimitri Kondupolu nâm İngiltereli yanında olan bir nefer hizmetkârıyla liecli't-ticare medine-i İzmirden Aydın cânibine ve Saruhan ve Kula ve kütahya ve havalilerine 'azimet murad etmekle yedine bir kıt'a ticaret yol emri şerifi i'tâ buyurulmak ricâ ve niyâz olunur.

Lord Kavale.

بیله نطقه بده لایحه
 لایحه لایحه لایحه
 لایحه لایحه لایحه

انکلیز رویتی اصله اوله ندره سنه هونک نفع انکلیز اولاننده اولور ایچ نفع سنه سنه کلار بریر اولور سیاهانه بیر نفعه حصه برینا لایحه
 جانیه جوینیت واندره دوزعه انکلیز کلدهک سله انکلیز بینه بر صفا بر نطقه بول علم نطقه ایچ اعلا بیوکسی رجوانیاز اولور
 ۱۹۲۰ع

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

در این کتاب در مورد...

	
نومرو	۷۹
اشكال	
سن	۱۲۶۵
یوی	۷۷
حقال	
یوی	
کون	
اشکال مخصوصه	
دفتر موسسه	

در شعبه تبعه شدن در سعادت متکفلین
 ترسانه عافیه همکارین صراحتا نام این
 محمد بودفقه قزلباشی
 ابد جکندن آنسای راهده ضبطیه مأموری وسائره
 طرفلرین مرورینه عمانعت اولنماق ولدی الاقتضا ایانت
 وجابت قلمنی باینده اشبو مروریند گره سی ویردی
 فی ۷۷
 ۱۲۶۵

محمد علی پاشا
 وزیر اعظم

بیتار صفا تجارہ اور ترقی اور اصلاح
 ۱۳۰۶

قلم نگارہ فریدی و بادشاہک مغل ایسی لودو قالم و اجارہ نقدی بد

بذریعہ ہا بسندہ و انگلہ دولتی بنسندہ دیمطری قوندو پولو رقم انگلہ لویا سندہ اولادہ
 برنق خدمتکار بل لوجن التجارہ مدینہ از میروندہ ایبریدہ جانینہ و صاروخانہ و فولاد و کوتاہیہ
 و حوالہ پیرینہ غیرت حواد انیکام پیرینہ بروظم تجارت بول امر شریفی ای بیورلم رجوانبار اولود

